

Rok 1918 v Trenčíne

Mária Ďurčová

The year 1918 in Trenčín

This paper devotes to the influence of the historical events after the foundation of the Czechoslovak Republic on the policy of local and county politicians as well as on the local population in Trenčín, and follows up the establishment and the activity of the Hungarian National Council and the Slovak National Council during November 1918. In the end it points to the necessity of town occupation by Czechoslovak Army and it deals with the important role of Dr. Karol Štúr at the course of appointing the first post-war leader of Trenčín County and transferring rule to a new local and county authority.

Key words: Czechoslovak Army. Dr. Karol Štúr. Hungarian National Council. Slovak National Council.

Keď dňa 28. októbra 1918 Národný výbor v Prahe prevzal moc a prijal prvý zákon, ktorým bola vyhlásená Československá republika, na Slovensku zvolala Slovenská národná strana na 30. októbra 1918 poradu slovenských politických predstaviteľov do Turčianskeho Sv. Martina. Výsledkom rokovaní bolo založenie Slovenskej národnej rady a prijatie Deklarácie slovenského národa. Touto Deklaráciou sa Slovensko pripojilo k samostatnému Československému štátu a stala sa základným dokumentom, ktorým sa slovenský národ prezentoval ako spoluzakladateľ novej Československej republiky.

Na historickom zasadnutí v Martine zastupovali Trenčiansku župu Karol Štúr – právnik a Karol Kmeťko – farár z Tepličky. Karol Štúr, ktorý bol v promaďarských trenčianskych kruhoch známy ako pansláv, oboznámil prítomných so znením Martinskej deklarácie na druhý deň 31. 10. 1918 na plánovanom jesennom zasadnutí municipiálneho výboru Trenčianskej župy a dokument bol doručený županovi Ladislavovi Medňanskému prostredníctvom Emila Ďuriša. Hoci trenčianske obyvateľstvo vedelo a malo správy o vojnových hrôzách, o vzbure v kasárňach 71. pešieho pluku v Kragujevaci, o poprave, keď medzi popravenými boli aj vojaci z okolia Trenčína, predsa obyvateľstvo v zázemí vedelo len málo o politických pohyboch doma i v zahraničí. Ale už o deň neskôr 1. novembra sa Trenčania dozvedeli o manifestácii v Prahe a vyhlásení samostatného Československa. Na vidieku prepukol hnev voči maďarským utláčateľom, vojne a biede do masových rabovačiek vracajúcich sa vojakov z frontu, ako aj občanov, takže za pár dní zostali obchody a pánske domy prázdne.¹

Nová budapeštianska vláda sa však nevzdávala a naďalej posielala nariadenia a pokyny svojim prisluhovačom na území Slovenska. Zastupujúci mešťanosta Trenčína Alexander Zelenay zvolal členov zastupiteľstva slobodného kráľovského mesta Trenčína dňa 1. 11. 1918 na popoludňajšie zasadnutie do veľkej zasadačky magistrátu s cieľom založenia miestnej národnej rady na základe odporúčania Maďarskej národnej rady v Budapešti. Po vyhlásení, že národná rada mesta Trenčín je založená, pristúpili k riešeniu aktuálnych úloh a uzniesli sa na nasledovných krokoch: 1. Nariaďuje sa organizovať na celom území mesta občiansku stráž. Jej zabezpečením sa poveruje policajný kapitán a veliteľské záležitosti bude riadiť generálmajor na dôchodku Jozef Šir. Do občianskej stráže sú povinní nastúpiť všetci muži vo veku od 17 do 50 rokov. Cieľom občianskej stráže má byť zachovanie verejného poriadku, ochrana ľudí a ich majetku. Zbraň je možné použiť len v krajných prípadoch a o ich vydanie bude požiadané bratislavské honvédske veliteľstvo. 2. Nariaďuje sa na celom území mesta okamžitý zákaz podávania alkoholických nápojov a uzavretie všetkých krčiem. Brány domov

1 Štátny archív v Trenčíne (ďalej ŠA TN), fond (ďalej f.) Vladimír Chovan 1857 - 1994, šk. 2, Rozpomienka na priebeh štátneho prevratu v Trenčíne. In *Trenčianske noviny*, 16. nov. 1919, roč. 1, č. 47, s. 1-2.

musia byť večer o ôsmej hodine zamknuté, reštaurácie a kaviarne môžu byť otvorené najneskôr do desiatej hodiny a po tomto čase sa neodporúča zdržiavať na ulici. 3. Pouličné osvetlenie mesta má byť zabezpečené počas celej noci. 4. Občianska stráž je povinná vykonávať strážnu službu pri prameni Huk, území čerpadla na Hornej Sihoti, ako aj elektrárni. 5. Trenčianska národná rada sa uzniesla, že bude zasadať permanentne každý deň poobede o piatej hodine.²

Župan Trenčianskej župy Ladislav Medňanský dňa 2. 11. 1918 informuje hlavných slúžnych a mestskú radu v Trenčíne o tom, že pod vplyvom prebiehajúcich udalostí dňom 1. 11. 1918 bolo rozpustené celé osadenstvo 15. honvédskeho doplnkového práporu a vojaci pochádzajúci z väčšej časti z územia župy sa vrátili domov v niektorých prípadoch aj so zbraňou. Ďalej na základe správ o vykrádaní obchodov a ničení majetku na vidieku nariadil, aby boli všade vytvorené národné rady z ľudí, ktorí majú dobrý vplyv na obyvateľstvo za účelom zabezpečenia poriadku, ochrany občanov a ich majetku. V tomto majú byť rady nápomocné policajtom a hraničnej polícii a taktiež je potrebné okamžite skonfiškovať všetky zbrane, ktoré sa nachádzajú u občanov a vojakov. Trenčianska národná rada na zasadnutí 2. 11. 1918 deklarovala tiež, že rada je v neustálom kontakte s Maďarskou národnou radou v Budapešti a zabezpečuje jej nariadenia. Národná rada v Trenčíne rozšírila svoju právomoc aj na zabezpečenie nerušeného verejného zásobovania a prijala potrebné opatrenia, pri riešení ktorých očakávala súčinnosť mestskej rady a všetkých úradníkov, mestskej polície a občianskej stráže. Preto vzhľadom na zimné obdobie a neistú prepravu po železnici v záujme pokoja a zabezpečenia zásobovania obyvateľstva nariadila: 1. Skonfiškovať zásoby trenčianskej účastinnej spoločnosti Domáci lesný priemysel, ako aj palivové drevo na skládkach a tiež zásoby uhlia, pričom je potrebné použiť spoluprácu občianskej stráže. Takisto sa nariadilo postupovať pri zabratí obilia a múky z Trenčianskeho valcového mlyna. 2. Nariadila všetkým mäsiarom v meste mať otvorené obchody a boli povinní preukázať národnej rade obstarávaciu cenu tovarov, ktorá po prepočítaní obchodného zisku stanovila predajnú cenu mäsa.³

Začal konať aj hlavný župan ako prívrženec starého režimu. V obavách o majetok a postavenie požiadal ministra domobrany o pomoc vzhľadom na to, že trenčianske vojsko bolo náhle rozpustené a v prípade potreby už nemohol použiť brachiálnu moc. Hlavným slúžnym a mešťanostovi Trenčina dňa 3. 11. 1918 dôverne oznamuje, že budapeštianska vláda posielala do Trenčina jeden prápor pozostávajúci z oddaných maďarsky hovoriacich vojakov, takže potom s touto silou bude môcť zasahovať v ktorejkoľvek časti župy.⁴

Maďarská trenčianska národná rada na svojom zasadnutí dňa 3. 11. 1918 konštatovala, že na území mesta je pokoj a poriadok, u mäsiarov sa znížila cena hovädzieho mäsa. Predseda rady Zelenay ďalej informoval s poďakovaním, že zamarovská tehelňa odovzdala na výrobu elektriny bezodplatne 8 vagónov kamenného uhlia. Z dôvodu šetrenia s hnacím olejom a kamenným uhlím rada nariadila, že v každej miestnosti sa smie svietiť len jednou žiarovkou a kto to poruší, bude mu odpojená elektrina. Rada nariadila zistiť skutočnú požiadavku občanov na zimné palivové drevo a rozhodla sa zvýšiť počet žandárov z 15 na 50 mužov formou náboru medzi dôveryhodnými mužmi, ktorí mali ukončenú vojenčinu a stanovila dennú mzdu týchto dočasných žandárov na 10 korún.⁵

2 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918, inv. č. nie je, šk. č. nie je

3 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

4 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

5 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

Dňa 4. 11. 1918 dostal mešťanosta Trenčína telegram od uhorského ministra domobrany, ktorého obsahom bolo nariadenie založiť „národnú stráž“ spomedzi oddaných dobrovoľníkov vo všetkých mestách a dedinách, aby sa utvoril útvar nie väčší ako je 5 % obyvateľstva. Členovia národnej stráže mali vykonávať činnosť v úzkej spolupráci so žandárstvom a hasičmi popri svojom zamestnaní za finančnú náhradu vo výške 30 korún na deň a pre dôstojníkov 40 korún na deň. Tieto výdavky uhradí štát pri záväzku slúžiť 6 mesiacov. Ku dňu 4. 11. 1918 tvorilo početný stav národnej stráže v Trenčíne 600 mužov. V tento deň národná rada na svojom zasadnutí riešila aj aktuálne otázky zásobovania. Na prídel palivového dreva mali občania dostať poukážky na mestskom úrade, rovnako aj prídel bravčovej masti bol zabezpečený podľa zoznamu najskôr najchudobnejším. Ďalej vydala zákaz zdržiavať sa na železničnej stanici osobám, ktoré necestujú a nemajú tam žiadne povinnosti.⁶

Na zasadnutí trenčianskej národnej rady dňa 5. 11. 1918 sa zúčastnil aj hlavný župan Ladislav Medňanský a rada odporučila pre nedostatok času zjednodušený postup pri podávaní hlásení o zaistených zlodejoch a vlamačoch občianskou strážou pre prokuratúru s uvedením mien zadržaných, popisom priestupku a menami svedkov. Ďalej sa národná rada uzniesla a nariadila miestnemu pekárovi Alexandrovi Prchálkovi, aby z vyčlenenej múky upiekol denne 50 chlebov pre vracajúcich sa vojakov a zajatcov z bojísk do Trenčína. Na návrh župana ďalej národná rada nariadila uviesť do života dobrovoľnú zdravotnú starostlivosť a vyzvala miestnych vojenských aj občianskych lekárov na spoluprácu. Maďarská národná rada vyčlenila pre potreby utečencov baraky miestnej vojenskej nemocnice a mestské školy a konštatovala, že počet členov občianskej stráže tvorí asi 600 mužov a občania sa stále prihlasujú, a preto je potrebné žiadať ďalšie financie na pokrytie výdavkov občianskej stráže.⁷

Predseda Trenčianskej maďarskej národnej rady Alexander Zelenay na druhý deň 6. 11. 1918 na zasadnutí oznámil, že týmto dňom sa v Trenčíne s právomocou pre celé územie župy založila Trenčianska župná Slovenská národná rada, ktorá má mať schôdzu večer o pol šiestej. Prítomní členovia rady sa rozhodli, že z dôvodu stanovenia ďalších úloh je potrebné uskutočniť spoločné zasadnutie s Trenčianskou župnou SNR. Na tomto spoločnom zasadnutí Dr. Karol Štúr ako predseda SNR v Trenčíne vyhlásil, že podľa získaných informácií od župných úradníkov sa čoraz viac šíri a zvyšuje nespokojnosť občanov a keďže na zabránenie ničenia nie je k dispozícii vojenská moc a najdôležitejšie je uchrániť životy a majetok občanov, vyzval na povolanie jedného branného práporu od veliteľstva sídliaceho v Brne s názvom Zemské veliteľství československé branné moci na Moravě, pretože len oni sú patričnou garanciou toho, že ako disciplinovaná zložka a branná moc sú schopní zabezpečiť ciele úlohu. Avšak členovia maďarskej národnej rady vyhlásili, že v Trenčíne je organizovaná občianska stráž schopná na území mesta udržiavať verejný poriadok a o brannú moc preto nie je záujem.⁸ Výkonný výbor Trenčianskej župnej SNR toto vyhlásenie vzalo na vedomie, ale pre rýchly a potrebný zásah brannej moci mimo mesta na území župy na návrh predsedu Karola Štúra bolo rozhodnuté, že práve nastal čas a je nutné telegraficky požiadať uvedené veliteľstvo o pomoc, a tak osobne poveril zabezpečením úlohy dohodnutia podmienok a garancií Antona Bullu a Michala Dvoreckého. Ich misia sa stretla s pochopením a o dva dni Vlárskym priesmykom prišlo do Trenčianskej Teplej 670 mužov – prvý prápor 1. československého pluku zloženého z pražských dobrovoľníkov, ktorému velil stotník Karol Římek.⁹

Z obavy o svoj majetok a postavenie boli prívrženci maďarského režimu na pochybách, či maďarská národná rada nezanikla. Preto bolo zvolané na druhý deň 7. 11. 1918 ďalšie

6 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

7 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

8 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

spoločné zasadnutie Výkonného výboru Trenčianskej župnej SNR a Maďarskej národnej rady, na ktorom Alexander Zelenay žiadal prijať uznesenie, ktoré by odstránilo viaceré nedorozumenia. Výsledkom spoločného zasadnutia bolo konštatovanie, že Maďarská národná rada nezanikla a nezlúčila sa s Trenčianskou župnou SNR, ale naďalej existuje a pracuje. Ich spolupráca má spočívať jedine v zabezpečovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti a kým činnosť a právomoc Trenčianskej župnej SNR má dosah na celú župu, tak v meste bude pôsobiť Maďarská národná rada, a preto nie je potrebné, aby v Trenčíne vznikla ďalšia národná rada, lebo len ona zabezpečuje záležitosti mesta a má bezprostredný kontakt s vládou. Okrem toho sa na spoločnom zasadnutí uznieslo, že utvorenie národnej stráže sa bude riešiť až vznikne vhodná situácia, pretože poriadok a verejnú bezpečnosť v meste zabezpečuje občianska stráž a nie je potrebná ani branná sila.¹⁰

Príchod československého pluku do Trenčianskej Teplej zneistil prívržencov Budapešti a požiadali maďarskú vládu o pomoc. Tá dala odvetiť do Trenčína stotinu námorníkov na posilnenie maďarskej občianskej stráže a vojenskej posádky. Maďarská národná rada pod vplyvom vývinu udalostí poslala dňa 9. 11. 1918 Trenčianskej župnej SNR list so stanoviskom o zistení, že privolaná brachiálna moc vlastne neslúži len na udržovanie poriadku, ale ďalekosiahlym politickým cieľom, ktoré vraj urážajú štátnu suverenitu a slovenské obyvateľstvo sa ešte nevyjadrilo k spojeniu s Čechmi, a preto žiadajú, aby česká vojenská moc nevstúpila do Trenčína. Odpoveďou Karola Štúra bolo vyhlásenie, že sa už nebude zúčastňovať spoločných zasadnutí a uviedol, že v úsilí o obnovenie poriadku sa spoliehal aj na podporu úradnej moci, ale v prvom rade ani župan a podžupan Štefan Rudnay neboli ochotní spolupracovať. Karol Štúr potom odišiel do Trenčianskej Teplej dojednať s veliteľom práporu Karolom Římkom ďalší postup. Ten telegraficky požiadal príslušné orgány v Prahe o inštrukcie a rozkaz znel – obsadiť mesto. Římek poslal prostredníctvom Štúra županovi a veliteľovi posádky v Trenčíne ultimátum s oznamom, že dňa 10. 11. 1918 popoludní o tretej hodine vtiahne s vojskom do mesta a do tej doby žiada odzbrojenie maďarskej posádky a odovzdanie všetkých verejných úradov. Splnenie týchto podmienok malo byť garanciou bezpečnosti majetku a života všetkých občanov. Zhromaždení zástupcovia mestskej a župnej vrchnosti i vojska sa oboznámili s podmienkami o pol dvanásťtej. Ultimátum prijali a vojenskú posádku odzbrojili. V to nedeľné popoludnie víťalo srdečne s kvetmi pri vstupe do mesta české vojsko mnoho nadšených Trenčanov. Oficiálne privítal vojsko najprv starosta mesta Zelenay a potom veliteľa aj vojakov pozdravil nadšeným prejavom Karol Štúr.¹¹

Veliteľ Římek potom urobil nasledovné opatrenia: demobilizoval občiansku stráž, ktorú zamenil za vojenskú stráž, zápisnične prevzal župný a mestský dom, dal obsadiť poštu, železničnú stanicu, kasárne a celú verejnú občiansku správu odovzdal Slovenskej národnej rade a vyzval župných a mestských úradníkov, aby zložili sľub vernosti do rúk Dr. Karola Štúra a svoje úradné povinnosti verne plnili. Takto sa 10. novembra 1918 v Trenčíne ustanovila ako v jednom z prvých miest na Slovensku – vláda nového eskoslovenského štátu. Najväčšiu zásluhu a historickú úlohu v tých ťažkých časoch zohral Dr. Karol Štúr ako predseda slovenskej národnej rady v Trenčíne, ktorý obozretným a neúnavným vedením zabránil nepokojom a možnému vojenskému stretu. Ako politický činiteľ mal úplnú dôveru mesta v ochrane slovenských záujmov. Jeho najbližšími spolupracovníkmi boli Dr. Igor Pietor a Anton Bulla. O tom, že ich práca nebola ľahká nás utvrdzujú archívne

9 LIPTÁK, Eubomír. Dejiny Trenčína v rokoch 1849 – 1918. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia I*. Bratislava : Alfa, 1993, s. 189-190.

10 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

11 LIPTÁK, ref. 9, s. 189-190.

dokumenty. Prípísom zo dňa 9. 11. 1918 podžupan Rudnay na základe nariadenia ministra vnútra vyzval všetkých hlavných slúžnych a rady miest Trenčína a Žiliny, aby zastupiteľstvá a mestskí zamestnanci zložili predpísaný sľub do rúk maďarských predstaviteľov jednotlivých úradov, avšak už na druhý deň 10. 11. 1918 hlavný župan aj podžupan sa vzdali svojich funkcií, pretože Trenčiansku župu obsadilo vojsko a správu nad mestom prevzala Slovenská národná rada. Ďalší deň 11. 11. 1918 prevzal župný úrad telegram od ministra vnútra z Budapešti, ktorý informoval, že je potrebné počítať s možnosťou obsadenia niektorých území Uhorska vojskami cudzích mocností a vyzýval župana, aby obyvateľstvo zachovalo pokoj a úrady neskladali sľub okupantom.¹²

Vplyv prívržencov monarchie a nespokojných s novými zmenami bol ešte stále značný, a preto na spoločnej porade župných predstaviteľov s veliteľom československého vojska došlo k dohode o tom, že župní predstavitelia sú povinní postarať sa o to, aby vojaci a členovia SNR neboli vystavení útokom, inzultáciám, výsmechom, zavádzaniam a podobne, v opačnom prípade vojenský veliteľ mohol uviesť do života vojenské právo. Vo veci držby zbraní bolo obyvateľstvo vyzvané na povinné zahlásenie všetkých zbraní. Obyvateľstvo sa nemalo zbytočne zdržiavať na uliciach a v parkoch, predaj alkoholických nápojov bol zakázaný a šíritelia nepravdivých správ prísne potrestaní. Z dôvodu udržania verejného poriadku boli od 14. 11. 1918 zatvorené všetky školy až do odvolania. Na návrh policajného kapitána Dr. Pavla Göncziho dňa 21. 11. 1918 mestské zastupiteľstvo rozšírilo policajný zbor o 40 mužov vzhľadom na mimoriadne udalosti a v prípade požiaru nariadilo bezodplatnú účasť každého občana od 17 do 40 rokov. V tomto období pri prechode z vojny do mierových podmienok bolo najťažšou úlohou udržať zásobovanie obyvateľstva, keď sa museli uviesť do života núdzové opatrenia. Podžupan nariadil dňa 15. 11. 1918 zastupiteľstvám na všetkých úrovniach neodkladne zriadiť zásobovacie výbory najlepšie z členov národných rád, ktorých prvoradou úlohou bolo okamžite vyhotoviť súpisy vracajúcich sa vojakov a stanoviť podľa majetkových pomerov bezplatné právo na potraviny a tiež stanoviť najvhodnejší spôsob nezneužitia zásobovania.¹³

Maďarská národná rada v Trenčíne sa podľa archívnych dokumentov zišla po prevzatí moci Slovenskou národnou radou ešte dvakrát. Na zasadnutí dňa 13. 11. 1918 jej predseda Alexander Zelenay prečítal telegram Uhorskej národnej rady v Budapešti, ktorý obsahoval výzvu, aby v budúcnosti malo Uhorsko formu republiky. Po oduševnenej diskusii jednomyselne podporili tento návrh odoslaním telegramu do Budapešti. A posledný - krát sa rada zišla dňa 21. 11. 1918, na ktorej predseda referoval a zároveň podal protest proti tomu, že české vojenské veliteľstvo vzalo župana Ladislava Medňanského za rukojemníka zodpovedného za akýkoľvek prejav proti českej vojenskej moci po tom, ako v Trnave a Žiline došlo k zrážkam medzi obyvateľmi, maďarským a českým vojskom.¹⁴

Dr. Vavro Šrobár, minister s plnou mocou pre správu Slovenska, ktorý bol poverený československou vládou zabezpečiť riadny chod štátnej správy na Slovensku, vymenoval v decembri roku 1918 prvých slovenských povojnových županov. Županom Trenčianskej župy sa stal Dr. Jozef Minárik, vojenský lekár z Bytče. Dr. Karol Štúr ako predseda miestnej Slovenskej národnej rady odovzdal všetku administratívnu moc novému županovi, ktorý ešte v ten istý deň rozpustil župný výbor aj mestské zastupiteľstvo a vymenoval nové zastupiteľstvo pre župu a mesto.¹⁵

Každé prechodné obdobie prináša so sebou aj veľa mimoriadnych a nečakaných okolností a udalostí. Hoci podľa archívnych dokumentov sa obyvateľstvo Trenčína zachovalo v novej

12 LIPTÁK, ref. 9, s. 189-190.

13 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

14 ŠA TN, f. Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922, Zápisnice národných rád, 1918

situácii lojálne až mierumilovne pokojne a neobjavili sa nepriateľské nálady voči českému vojsku, aj veliteľstvo sa snažilo svojím konaním zabrániť nečakaným nepríjemnostiam. Celková politická a hospodárska situácia v meste v období vzniku ČSR už bola publikovaná vo vlastivednej monografii mesta Trenčín, ako aj na stránkach miestnych Trenčianskych novín, ktorých zakladateľom bol Dr. Karol Štúr. Cieľom tohto príspevku je priblížiť vývoj udalostí v chronologickom slede a poukázať na to, že prakticky v priebehu dvoch týždňov a bez väčších škôd bol porazený starý režim a obyvateľstvo mesta nastúpilo na cestu obnovy vojnou zničeného mesta a budovania demokratickej spoločnosti.

Zoznam archívnych fondov

Štátny archív v Trenčíne, osobný fond Vladimír Chovan 1857 - 1994

Štátny archív v Trenčíne, fond Magistrát mesta Trenčín 1318 - 1922

Zoznam použitej literatúry

LIPTÁK, Ľubomír. Dejiny Trenčína v rokoch 1849 – 1918. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Trenčín : vlastivedná monografia 1*. Bratislava : Alfa, 1993, s. 129-192. ISBN 80-05-01114-8.

KÁZMÉROVÁ, Ľubica – FABRICIUS, Miroslav. K niektorým otázkam spoločensko – politického a hospodárskeho vývinu mesta Trenčína v r. 1918 – 1937. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Trenčín : vlastivedná monografia 2*. Bratislava : Alfa – Press, 1997, s. 7-16. ISBN 8088811-62-7.

Na stránke TRENČAN – Trenčanom o Trenčíne je toto dielo zverejnené na Tri krále roku 2019 na základe láskavého poskytnutia od autorky pani Mgr. Márie Ďurčovej, za čo jej ďakujeme.

15 KÁZMÉROVÁ, Ľubica – FABRICIUS, Miroslav. Spoločensko-politická situácia v Trenčíne v rokoch 1918 – 1920. In ŠIŠMIŠ, Milan(ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 2*. Bratislava: Alfa – Press, 1997, s. 7-8.